

ZSÁMBOKI MÁRIA

1945–2010

A ház, ahol a múlt század hetvenes éveiben Marit megismertem, és ahol oly gyönyörű fiatalon barátokká lettünk, már nem áll. S hogy nem áll, annak nem örültünk felhőtlenül. Mert bár csúf volt, úgy mondtuk akkor: „elizélt” az a Vörösmarty téri üvegpalota, mi ott a Magvető kilencedik emeleti szűk celláiban, abban az „aczélos”, szamizdatos-betiltásos-aláírós korban, minden köz- és magánbajunk ellenére is boldogok voltunk. A helyünkön voltunk. Azt csináltuk, amit a legjobban szerettünk: olvastunk. Irodalommal foglalkoztunk. Tíz éven át ültünk Marival egy szobában. Olvastuk szakmányban a kéziratokat, írtuk a hatalmas írógépen sok példányban a lektori véleményeket, a fülszövegeket, a visszaküldő leveleket, és eközben cellánk szürke papírfalát ott támasztotta a kortárs írók színe-java, az ifjú és a már nem olyan ifjú titánok, a mai magyar irodalom legjobbjai. Marihoz jöttek. Hozták a kézírataikat, hivatalosan vagy csak szívességből olvasásra, vagy jöttek csak úgy, egy kávéra, beszélgetésre, egy cigire vagy flörtölni kicsit. Zsámboki Marihoz jöttek, akinél jobb kezekben nem lehetett tehetséges író kézírata. Ízig-vérig szerkesztő volt, ahogyan ízig-vérig volt minden: nő, anya, kolléga, barát. Szenvedélyes volt, színes, sugárzóan okos, szellemes. Jelenség, aki minden kórusból kiragyogott. Csipkelődő nyelvétől tarthatott az, aki rászolgált a bírálatra. Nyitott volt minden újdonságra és kísérletre, nem csupán követni, de inspirálni is tudta a legmerészebb írói szárnyalásokat. De lecsapott mindenre, ami hamis volt és üres, és nem ismert pardont egyetlen stílári baklövés, hibásan használt vonatkozó névmás vagy megengedő is esetében sem. Maximalista volt ebben is, mint mindenben, amibe belefogott. És nagyon tudott figyelni másokra, érzékenyen ráhangolódni a másik emberre.

Nem volt véletlen hát a tolongás Mari asztala körül a Magvető szerkesztőségében. Így amikor a nyolcvanas évek közepén elhatározta, hogy irodalmi szalont nyit a Gellérthegy utcai lakás összes termében, az már eleve sikerre volt ítélve. Pedig hogy izgult az első alkalom előtt, amikor kentük százsámra a zsíros kenyereket a konyhában. Elfogy ez egyáltalán? Az elkövetkező évek során soha-soha nem tudtunk annyi kenyeret kenni, hogy elég lett volna a sok éhes írószájnak. Mari szalonja akkor a legkiválóbb magyar írók első helyen számon tartott fóruma volt. Ahol megjelenni, felolvasni rangot jelentett a leendő Nobel-, Kossuth- és mindenféle más díjasnak ugyanúgy, mint az egészen pályakezdőknek. Élőknek és azóta meghaltaknak.

Aztán a változó idő szétsodort családot, szalont, Magvetőt, újra kellett építkezni. Vagy hát ez így nem is igaz teljesen, hiszen Mari mindig, folyamatosan építkezett, építette önmagát. Rengeteget tanult, diplomás pszichológusok lesték a szavát, keresték a társaságát, irigyelték és tanultak tőle. Mindent tudni akart önmagáról, az emberről, mint az univerzum részéről, az ésszel és érzékekkel tapasztalható világról és arról is, ami azon túl van. A miszti-

kumról, a varázslatról, az élet megfajthatatlannak tartott nagy titkairól. Mintha ez a különös, kozmikus erő áradt volna a lényéből, még a betegséggel vívott harc legnehezebb stádiumaiban is.

Pedig hát nagyon is földi volt ő, nagyon is emberi. Aki csodálatosan tudott másokkal törődni, aki remekül főzött, aki százsámra csomagolta és gyönyörűen a karácsonyi ajándékait, aki fantasztikus születésnapokat varázsolta a szeretteinek. Aki úgy tudott figyelni és hallgatni, ahogyan senki más. És ahogy teltek az évek, egyre mélyebb, egyre áthatóbb és bölcsőbb lett ez a figyelem és ez a hallgatás. A lélek nem lehetett nagyobb biztonságban, mint nála. Nem ítélezett, sosem mondta, hogy ezt vagy azt kell tenned. Csak kérdezett és hallgatott. Értettem a hallgatásait is. Hogy a véletlen erre a harminc évre egymás mellé sodort bennünket, a legjobb dolog volt, ami történhetett velem.

S neki mi volt a legjobb? A gyerekei. Semmit sem ért volna az egész, ha ők nincsenek, mondta, amikor már csak ennyit tudott egy lélegzetre kimondani. Aztán persze Párizs. Meg Mozart. A DON GIOVANNI. A STÍLUSGYAKORLATOK 1984-ben vagy '85-ben a Katonában. Ahogy fuldokoltunk a nevetéstől. Szigliget, a Rókarántó. A sámándob. A nyári séták az Erzsébet hídon, az üldögélés az Olimpia presszó teraszán. A Rác-fürdő, ahol ájulásig aerobikoztunk. És hát Bulcsú – unokája –, az utolsó évek nagy ajándéka.

Művek? Ez a ragyogó stilszta, aki egy életre eljegyezte magát az irodalommal, a szöveggel, fájdalmasan kevés írást hagyott maga után. Élete utolsó éveinek másik ajándéka, amit maga adott magának, néhány csodálatosan szép novella. Vékony kis kötetbe kötve ez lett volna a születésnap ajándék. Megvannak szerencsére a naplófüzetek s még néhány felvett neveken írt kötet. Ez lenne az életmű? Nem. Ahogyan Mari fáradhatatlanul építette önmagát, ahogyan az évek alatt elhagyott, levetett magáról minden sallangot, ahogyan lecsiszolta az éleket, ahogyan azt a heveny skarlátszint lassan mélybördővé nemesítette, ahogyan eljutott a megértés és a bölcsesség esszenciájáig – ez az életmű. Mari *maga* az életmű, élő, eleven, semmilyen polcra föl nem rakható, nem ott őrizendő.

Drága Mari! Gyakran eszembe jut egy régi emlék a nyolcvanas évekből, a szalagos idők sorsfordító, lázas napjaiból. Ültünk, mint annyiszor, a kishobában, szívtuk egymás után a cigarettákat, beszélgettünk férjekről, gyerekekről, pasikról, elmúlt meg születőben lévő szerelmekről és persze az irodalomról. József-tiláztunk, ez nemzedékünk számára akkor még természetes napi időtöltés volt. Te éppen azt próbálgattad, hogyan mozdul el egy vers jelentése, ha megváltoztatjuk benne a központosítást, ha kicseréljük az írásjeleket. Akkoriban József Attila-verseket mondtál magnóra, saját használatra, sajátos értelmezésben, új hangsúlyokat próbálgatva. Bekapcsoltad a magnót, és ezt hallottam: „*Talán eltűnök hirtelen? / Akár az erdőben a vadnyom? / Elpazaroltam mindenem, / Amiről számot kéne adnom?*” Most is a fülemben cseng cigarettától rekedt, mély, meleg hangod. Csak kíváncsiság volt benne, se fájdalom, se félelem. Mert bátran éltél mindig, és bátran is haltál meg. Nem, Mari, nem tűnsz el, amíg mi itt vagyunk. És nem pazaroltál el semmit. Szétoztottad közöttünk. Vigyázunk rá.

Ferencz Zsuzsa